

vaarwater belandde), E. G. E. van der Wall ('De coccejaanse theoloog Petrus Allinga en het cartésianisme') en W. J. van Asselt ('Pierre de Joncourt en zijn protest tegen de coccejaanse exegeese').

Zeventiende-eeuwse mensen, zelfs als zij hun godsdienst identificeerden met een verwijzing naar de Grote Kerk, zagen verschillen tussen die twee stromingen. Zij kozen tenminste voor één van beide standpunten. Dat lijkt echter minder geschied te zijn op grond van hun uiteenlopende filosofische denktrant, in bijbelexegese en waardering voor het Oude Testament. Maar wel op grond van verschillen in manieren van preken en verschillen in concrete opstelling als christen in de samenleving. Twintigste-eeuwse dogmageschiedkundigen en kerkhistorici hebben gelijk als zij de dynamische verbondstheologie van Coccejus het belangrijkste punt van strijd achten, aldus W. J. op 't Hof ('De verschillen in het licht van hun verklaringen van de Heidelbergse Catchismus'). Maar Op 't Hof meent dat de mensen van toen meer letten op allegorische en typologische prediking, en dat nadruk gelegd werd op christelijke vrijheid danwei puriteinse precisie, dus meer of minder zondagsrust. En op de theocratie, een moeilijk begrip voor een desondanks simpel te herkennen zaak: of men voor of tegen Oranje was, en de kerk vrij van inmenging van de magistraat behoorde zijn, of niet (M. van der Bijl, 'De tweedracht in politiek perspectief'; J. van Sluis geeft een exemplarisch geval dat bovendien indertijd veel opzien baarde 'Het omzwaaien van Johannes vander Waeyen', een voetaansgezinde dominee en regentenzoon die coccejaan werd).

De zeven opstellen in deze bundel gezamenlijk verhelderen dus werkelijk de strijd tussen deze twee hoofdrichtingen in de Gereformeerde Kerk van de zeventiende en achttiende eeuw. Deze twee hoofdrichtingen, niet dé hoofdrichtingen. Het openingsartikel van J. van den Berg geeft aan, dat 'Het stroomlandschap van de Gereformeerde Kerk in Nederland tussen 1650 en 1750' een veelstromenland was. En dat niet alleen theologisch, of misschien zelfs vooral ook niet-theologisch. Jelsma heeft gelijk. De kerkgeschiedenisbeoefening is gewoon geschiedschrijving geworden; zelfs indien er een flinke scheut functionele theologie aan toegevoegd wordt.

G. J. Schutte

D. Bronkhorst, e. a., *Tropenecht. Indische en Europese kleding in Nederlands-Indië*, E. Wils, ed. (Den Haag: Stichting Tong Tong, 1996, 168 blz., ISBN 90 801433 5 9 (geb.), ISBN 90801433 4 0 (pbk.)).

Tropenecht is de titel van het voorbeeldig geïllustreerde boek dat Dorine Bronkhorst en Esther Wils maakten bij de tentoonstelling die onder dezelfde naam werd gehouden tijdens de Pasar Malam in Den Haag in 1994. De ondertitel luidt: *Indische en Europese kleding in Nederlands-Indië*.

Is het een wetenschappelijk boek? Nee. Het is de catalogus in boekvorm bij een tentoonstelling waar veel werk in is gestoken. Het boek geeft een fraai, helder geschreven overzicht van de kleding die in de kolonie werd gedragen, ja, door wie? Volgens de auteurs gaat het boek over de (Indo-)Europese bevolkingsgroep. Wat ontbreekt is een beschouwing over de vraag hoe groot de invloed van de schijnbaar typische koloniale kleding op de inheemse bevolking was. Wie bijvoorbeeld het fraaie hoofdstuk over de pyama als huisdracht leest, mist het aardige detail dat inheemse jongens in de stad naar de bioscoop gingen met sarong, pici (vroeger pitji gespeld) op het hoofd en een gestreken pyamajasje. Ook Chinese heren gingen wel op informeel bezoek in een keurig gestreken pyama. De pyama was gestreept, van het soort dat men nu nog in de Hema koopt.

De omissie die hier wordt aangestipt, is geen product van toeval of slordigheid. Helaas is het in de bestudering van het leven in Nederlands-Indië niet ongebruikelijk de inheemse component terzijde te laten. Het boek *Tropenecht* voegt zich dus naar een traditie, een typisch koloniale traditie waarin het onderscheid tussen 'wij' en 'zij' het basisgegeven is.

Daarmee is niet gezegd dat *Tropenecht* geen waarde heeft. De auteurs, samenstelster Dorine Bronkhorst voorop en eindredacteur Wils samen met haar, hebben wat zij deden goed gedaan. Onder andere hebben ze goed gekeken naar de invloed die de inheemse dracht als sarong en kebaja had op de kleding van de (Indo-)Europeanen; vanuit die optiek wordt het inheemse leven wel betrokken bij hun beschrijvingen. Maar dat is iets anders dan aandacht voor het gedrag van de inheemse bevolking die vooral in een aantal steden een aantal Europese gewoonten overnam.

De bovenstaande kritiek weerspreekt niet dat *Tropenecht* een aardig en goedgeemaakt boek is. Het opent met een verslag van de aanschaf van de tropenuitrusting die men in Nederland kocht: Savelkoul was een begrip dat tot ver na de oorlog het beeld bepaalde van wat een heer diende aan te schaffen. Eenmaal in de Oost was er tot veler verrassing de sarong kebaja (sarong met lange blouse) die lang de huisdracht was. Heren konden thuis de slaapbroek dragen en later dus de pyama. Voor buitenshuis waren er de katoenen pakken met het hooggesloten boordje dat zo warm was en langzamerhand plaatsmaakte voor de Schillerkraag. Naar de afgebeelde ambtskostuums en gelegenhedskledij kan men slechts zwetend kijken: wie naar de gouverneur-generaal ging, moest de zwarte lakense rok aan.

Daarnaast was er, vooral na de Eerste Wereldoorlog, de modieuze kleding. De dames konden zich uitleven: in de kolonie mocht en kon meer dan in een gereformeerd dorp in Zuid-Holland. Mode mocht, en ook op wuftheid rustte geen taboe. Financieel was er veel mogelijk, meer dan in Nederland. Talloze inheemse en ook Indische vrouwen verdienden de kost met het namaken van moderne japonnen uit de Europese modebladen. Het arbeidsloon was laag; de vakkennis groot. Voor de werkelijk welgestelden waren er fraaie winkels zoals Gerzon, die confectie verkochten. De elegante advertenties van zulke zaken benadrukken weer eens hoe werelds de koloniale samenleving kon zijn: het beeld van een versufte, ingeslapen samenleving kan men beter vervangen door dat van een welgestelde, dynamische en nogal hedonistisch levende groepering. Wat men natuurlijk graag zou willen weten is wat de inheemse bevolking eigenlijk dacht van die jonge, blanke vrouwen in korte rokken, en van de heren in korte broek op de vrije dagen. Maar die vraag hoort niet thuis in het boek van Bronkhorst en Wils dat geen historisch-sociologisch werk is, maar een stukje modegeschiedenis beschrijft, en in de vele goedgekozen afbeeldingen ook laat zien. Wie nu Daum leest, of Couperus, Friedericy of Marie van Zeggelen en zich afvraagt hoe de hoofdpersonen uit deze boeken zich kleedden, haaste zich naar het boek *Tropenecht*. Veel foto's en beschrijvingen uit fictie, memoires, hoe-hoort-het-boeken, veel advertenties en veel aardige anekdotes en interviewteksten uit later tijd maken dit boek tot een document dat onmisbaar zal worden bij beschrijvingen van de levensstijl van toen.

Tessel Pollmann

MIDDELEEUWEN

R. M. van Heeringen, P. A. Henderikx, A. Mars, ed., *Vroeg-middeleeuwse ringwalburgen in Zeeland* (Goes: De Koperen Tuin, Amersfoort: Rijksdienst voor het oudheidkundig bodemonderzoek, 1995, 260 blz., f59,90, ISBN 90 72138 41 4).